

УДК 130.12:502.211

ВЧЕННЯ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО НООСФЕРУ.

Круглий стіл до 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського

20 березня 2013 року кафедра філософії, Інститут прикладної та професійної етики КНЕУ провели Круглий стіл до 150 річчя від дня народження В. І. Вернадського «Вчення В. І. Вернадського про ноосферу».

Відкриваючи Круглий стіл, проф. Ю. М. Вільчинський коротко ознайомив присутніх з біографією вченого і звернув увагу на те, що інтерес і любов до українського народу, його історії та культури були прищеплені молодому Володимиру Вернадському його батьком — професором політичної економії.

Ю. М. Вільчинський наголосив, що проф. Вернадський багато зробив для організації народної освіти, добився самостійності для деяких університетів.

Визначальною є роль В. І. Вернадського у формуванні вітчизняної науки, адже він узяв активну участь в створенні Української академії наук, а згодом став першим її президентом.

З доповіддю на Круглому столі виступив Б. Я. Панасюк, академік НААН, доктор економічних наук, професор, письменник. В дискусії брали участь проф. В. М. Свінцицький; співробітники Інституту ШПЕ В. Л. Деркач, канд. філос. н.; М. І. Кругляк, канд. філос. н. та викладачі кафедри філософії КНЕУ.

Велику цікавість серед учасників Круглого столу викликали ідеї В. І. Вернадського щодо реальних умов або передумови утворення ноосфери, що вже існують або створюються в процесі історичного розвитку людства.

В обговоренні було підкреслено, що усвідомлення ризиків техногенних і екологічних катастроф призводить до переосмислення пріоритетів, цінностей, і зменшує важливість соціальних, расових, національних та інших відмінностей. А тому глобалізація ризиків об'єднує людство і змушує шукати загальну морально значущу відповідь.

Учасники дискусії наголошували, що зміна ролі людини і людства в формуванні «обличчя» планети суттєво підвищує відповідальність людини за її дії або бездіяльність. Виклики, які стоять перед людиною епохи ноосфери загострюють питання етичного гатунку, осмисленого ставлення до свого життя та оточуючого.

А пошук практичних шляхів втілення в реальне життя моральних цінностей звертає нас до проблематики прикладної етики.

Нижче подаємо основні матеріали Круглого столу.

Тетяна Пітякова,
ст. викладач кафедри філософії
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Tetyana Pityakova,
Senior Instructor of the Department of Philosophy
of the Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

Володимир Вернадський народився 28 лютого (12 березня за н. ст.) 1863 року в українській родині. Дитинство його пройшло в Харкові. Навчався в гімназії легко й охоче, але не так заповзятливо, як того вимагали вчителі, дуже багато читав і любив розмірковувати про все на світі. Величезний вплив на розвиток сина мав його батько — професор політичної економії, який дуже ретельно і послідовно займався вихованням й освітою. Саме він прищепив Володимирі інтерес і любов до українського народу, його історії та культури. Про українство В. Вернадського свідчить уже те, що сімнадцятирічним юнаком він написав, мабуть, чи не єдиний у своєму житті вірш і присвятив його Україні й «своєму рідному краю»:

*«Украина, родная моя сторона,
Века ты уже погибаеть...
Но борешься, бьешься, бедняжка, одна,
И в этой борьбе изнываешь.*

*В минуту гибели крайней твоей
Детей твоих дух пробуждался,
Старался свободу найти от цепей
И ум их тобой восхищался.*

*Но дела вести до конца не могли
И вновь начинались раздоры...
Врагам твоим снова они помогли
И вновь появились кондоры.*

*Кондоры-враги разрывали тебя,
И дети врагами являлись,
Немногие, верно до гроба любя,
Течению волн покорялись,*

*Но в этих немногих вся сила твоя —
Они втихомолку старались,
И в годину бедствий, родная моя,
Враги твои вновь изгонялись...*

*Опять начинались раздоры, борьба,
Враги твои снова являлись,
Такая, родная, твоя уж судьба...
Судьбе мы всегда покорялись»¹*

---

* **Юрій Вільчинський**, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Vilchynskyy Yuriy, ScD in Philosophy, Professor, Chairman of the Department of Philosophy of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

¹ Цит. за: Апанович О. «Українське відродження завжди було мені дороге» // Розбудова держави, 1992. — №3. — С. 53.

Цей вірш, мабуть, далекий від поетичної досконалості, свідчить лише про те, що з найглибших глибин духу Вернадського було українське джерело.

Родинне виховання, спілкування з друзями сприяли формуванню його духовності й морального ідеалу, який учений називав «ідеалом особистої святості». Цей ідеал полягав у тому, щоб зробити якомога більше хорошого, чесного, високого, щоб, умираючи, можна було сказати: «Я зробив все, що міг. Я не заподіяв нікому лиха. Я постарався, щоб після моєї смерті, на моє місце стало багато таких самих, ні — кращих діячів, ніж колись був я, які йдуть до тої мети».

Будучи вже професором, В. Вернадський на знак протесту проти антидемократичних дій уряду і реакції, що все зростала в Росії, разом з іншими професорами залишив Московський університет (1911). Большевицький режим (спочатку арешт кадетів — членів Установчих зборів, потім декрет від 28 листопада 1917 року, який оголошував кадетів ворогами народу і фактично поставив членів цієї партії поза законом) змусив Вернадського податися в Україну, де він узяв активну участь в створенні Української академії наук, а згодом став першим її президентом. Володимир Вернадський — український філософ, природознавець, мислитель, основоположник геохімії, біогеохімії та радіогеології, космізму, засновник першої наукової бібліотеки в Україні (нині названої його ім'ям). Він збагатив науку глибокими ідеями, що лягли в основу нових провідних напрямів сучасної мінералогії, геології, гідрології, визначив роль організмів у геохімічних процесах. Для його діяльності характерні широта інтересів, постановка кардинальних наукових проблем, наукове передбачення. Організатор і директор Радієвого інституту (1922–1939), Біохімічної лабораторії (1929), зараз це Інститут геохімії та аналітичної хімії ім. Вернадського — один з найбільших інститутів Російської академії наук. Дійсний член НТШ та низки інших академій (Паризької, Чеської).

Вернадський багато зробив для організації народної освіти, добився самостійності для деяких університетів. У 1920–1921 рр. Професор Вернадський — ректор Таврійського університету в Сімферополі. Пізніше, через політичні реалії, що склалися 1922 року в Криму, учений з радістю прийняв запрошення ректора Сорбонни на читання циклу лекцій (1922–1925). Відтак почалося фактично еміграційне життя професора. Слухачами його знаменитих сорбонських лекцій були майбутні відомі філософи: Тейяр де Шарден (1881–1955) і Е. Леруа (1870–1954). Тоді Вернадський вперше ввів у науковий ужиток поняття *ноосфери* (від грец. *ноос* — розум і *сфера* — куля), в основу якого поклав ідею про гармонійне входження людини та її господарської діяльності у біогенний колообіг речовин.

В. Вернадський спробував відповісти на запитання: у чому полягають реальні умови або передумови утворення ноосфери, що вже існують або створюються в процесі історичного розвитку людства? Назвемо ці передумови.

1. Людство стало єдиним цілим. Історичний процес на наших очах докорінно змінюється. Уперше в історії людства інтереси народних мас — усіх і кожного — і вільної думки особистості визначають життя людства, стають мірилом його уявлень про справедливість. Людство загалом стає потужною геологічною силою. Перед ним постає завдання перебудови біосфери в інтересах людства як єдиного цілого, що вільно мислить.

2. Перетворення засобів зв'язку та обміну, в якому людство повинно стати єдиним в економічному та інформаційному відношенні. Ноосфера — явище загальнопланетарне. Прагнення до мирного зв'язку людства на ґрунті економічного життя та обміну інформації.

3. Відкриття нових джерел енергії.

4. Піднесення добробуту населення.

5. Рівність усіх людей, тому людство повинно прийти до повної рівності рас, народів, незалежно від кольору шкіри та віросповідання.

6. Виключення війни з життя суспільства².

Ноосфера, на думку Вернадського, — це нова геологічна оболонка Землі, яка створюється на наукових засадах. «Наукова думка, — писав він, — охоплює всю планету, всі держави, що на ній розташовані. Повсюди створювались численні центри наукової думки і наукового пошуку. Це перша основна передумова переходу біосфери в ноосферу»³.

Загалом можна стверджувати, що вчення про перехід біосфери в ноосферу — вершина філософської і наукової творчості Вернадського. Воно включає узагальнення величезного світоглядного значення ролі людства в еволюції біосфери, єдності людства і біосфери⁴.

Уся суспільна діяльність Вернадського була скерована в напрямку організації науки та академічної роботи. Немає потреби перелічувати ті науки, наукові концепції, напрями, до розробки яких був причетний учений. Справа полягає не стільки в кількості, скільки в якості: це передусім науки фундаментальні, які сприяють усвідомленню навколишнього світу і нас самих, отже, впливають на наш світогляд. Науку Вернадський розумів і як систему знань, і як спосіб діяльності, і як соціальний інститут.

² Див.: *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста. — М.: Наука, 1988. — С. 509.

³ Там само. — С. 500–501.

⁴ Докладно про це див.: *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста. — М.: Наука, 1988. — С. 456–513; *Кузнецов М. А.* Учение В. И. Вернадского о ноосфере: перспективы развития человечества // Вопросы философии. — 1988. — № 3. — С. 38–48.

Його спадщина має велику гуманітарну цінність тому, що він був не тільки теоретиком, мислителем, філософом, а й практиком у широкому сенсі. Це була людина дії, яка керувалася принципами альтруїзму, свободи, істини та сумніву.

Уже замолоду Вернадського хвилювали вічні питання — про співвідношення релігії та філософії, філософії і науки. Вернадський доходив висновку, що «визнання безсмертя душі можливе і при атеїзмі. Воно потрібніше для людини, ніж визнання існування Бога». [...] По суті, для повного вдоволення людини важливе одне питання — питання не про божество, а про безсмертя особистості⁵. Інакше кажучи, людина шукає такого сенсу життя, у якому скінченне не поглиналося б нескінченним, а навпаки, переходило в нього. Вона шукає неперервності існування, особистої вічності й безсмертя. Без особистої вічності вічність Бога та всесвіту не є для людини цінністю. Отже, найістотнішим у релігії є віра в особисте безсмертя, яка може бути зреалізованою й через віру в Бога.

В історії людської думки, зазначав В. Вернадський, філософія відіграла й відіграє величезну роль: вона виходить із сили людського розуму та людської особистості й протиставляє їм тому затхлому елементу віри й авторитету, який малює нам будь-яка релігія. Одна є спробою з особистого дійти до сутнього, друга — бере поняття, що історично склалися, та історично вироблені бажання й звички, і до них свідомість, як Прокруст до ложа, прикладає людську особистість⁶.

Наука як прояв духу не суперечить релігії, вона так само мало заперечує божественне єство Христа, неіснування християнського Бога, як і спростовує існування Аполлона або Венери. Жахає те, що вона, як система раціональна, не дає опори для їх існування в царині того світу, який вона охоплює.

Живий, невпинний, молодий дух охопив наукове мислення на початку ХХ ст. Під його впливом, говорить Вернадський, гнеться і тремтить, руйнується та змінюється сучасний науковий світогляд. Цей історичний перелом повинен бути пережитий сміливою та вільною думкою. Треба далеко відкинути від себе старі «істини», які на наших очах перетворюються в старі забобони.

Цей великий рух, який тепер розгортається в царині наукового мислення, не може не вплинути на інші сторони людської свідомості. Отже, і філософська думка й релігійна творчість, суспільне життя й створення мистецтва якнайтісніше та нерозривно пов'язані з науковим світоглядом.

Особливо близькими й тісними є сфери філософського мислення та наукової думки. Взаємний вплив їх є однією з найцікавіших сторінок історії людської свідомості.

⁵ Вернадский В. И. Основа жизни — искание истины // Новый мир. — 1988. — № 3. — С. 208, 214.

⁶ Там само. — С. 225.

Наука в розвитку філософії може бути елементом прогресу та пробудження, але вона може й гальмувати філософську думку, викликати в ній застій та розлад. Вона змушена мати справу не тільки, або не стільки з реальним матеріалом наукового знання, скільки з можливим та ймовірним, тому що тільки за такої умови вона буде значною мірою вільна від підпорядкування тимчасовому стану науки та зможе передбачати подальший розвиток думки, тільки тоді можлива теорія пізнання. Такого висновку доходив учений.

Загалом вплив науки найкраще можна характеризувати як стримуючий, або гальмуючий. Він не розширює горизонти й простір філософського мислення, а обмежує його. Уже в зародженні сучасного наукового світогляду в XV ст. перед найпершими натуралістами постала інша мета наукового пошуку, крім з'ясування істини, — здобути владу над Природою, для використання цієї влади, цього знання на користь людства. Ця мета проймає всю історію точного знання.

Таким чином, робив висновок В. Вернадський, з двох боків мислячий і свідомо працюючий натураліст неминуче підходить до вічних філософських питань — добра та зла, блага і шкоди тощо. По суті, свідомо вони не можуть вирішуватись однією наукою, ще менше — природознавством, і тому перед ученими неминуче постає потреба ознайомитись із філософськими вченнями. Звісно, таке ознайомлення можливе лише при систематичній роботі, а не за допомогою вибору того чи того вчення, тієї чи іншої філософської доктрини.

За розквіту німецької філософії ми мали такий злет людської творчості, який пов'язаний з гармонійним рухом наукового та філософського мислення. У всі інші періоди останнім притаманні колізії, бо наука обмежувала царину філософського мислення, а філософія знецінювала значення наукового пізнання.

Є ще одна обставина, на яку вказував учений і яка не набула ще чіткого вираження, але вже вималювалася на той час. Це — інтернаціоналізація науки, її прагнення до свободи та усвідомлення моральної відповідальності вчених за використання наукових відкриттів і наукової роботи для руйнації, що суперечить ідеї ноосфери. Тому наука, за Вернадським, аж ніяк не є лише апаратом як логічною побудовою, що займається пошуком істини. Неможливо пізнати наукову істину логікою — лише життям. Характерною рисою наукової думки є чин⁷.

Сковородинський ідеал — шукання істини — був основою життя Володимира Вернадського, який завжди намагався висловити її без жодних поступок. Це, на думку вченого, і є найважливішим запереченням будь-якого лицемірства та фарисейства, саме це становить основну силу його вчення. Тут

⁷ Див.: *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетарное явление // *Философские мысли натуралиста.* — М.: Наука, 1988. — С. 54.

найбільше виявляється його особистість, її соціальна спрямованість. «Я впевнений, — писав Вернадський, — що все вирішує людська особистість, а не колектив, *elite* країни, а не демок і значною мірою її відродження залежить від невідомих нам законів появи великих особистостей... Звичайно, що нічого не зробить з цим соціалістична схоластика, як не зробило царське самодержавство і православний синод. В силу вільної думки я вірю як в єдину реальну силу, більш могутню, ніж це ми думаємо в наших політичних розрахунках»⁸. У цьому він убачав головну умову відродження людини й країни.

Вільній думці протистоїть соціалістична схоластика, людській особистості — колектив, демократії — соціалізм. В. Вернадський ніколи не був у захваті від соціалізму. В ньому він убачав прояв насильства над людською особистістю, тому у Вернадського й гадки не було хоч якось поєднатись у діях із соціалістичною партійністю або із соціалістичною за своєю суттю юрбою. «Демократія» соціалізму і «демократія» — суть поняття різні. Пошанування людської особистості немає і не може її бути за яacobінізму»⁹.

Учений добре розумів варваризацію, яку вносив соціалізм у життя суспільства. На його очах відбувалося нищення вищих шкіл: на так звані робфаки набирали непідготовлену молодь, яка основний свій час проводила в комуністичних клубах, де місце загальної освіти посідала партійна пропаганда, що видавалася за істину. Рівень вимог надзвичайно знизився — університети перетворилися на прикладну школу. Такі процеси називалися «демократизацією». Моральний рівень нового студентства нечуваний: винюхування і доноси. Студенти повинні як доносити на професорів, так і стежити за своїми товаришами — таємницю держава гарантує. Жіноча й чоловіча комуністична молодь перебувала в тимчасових шлюбах (так звані «комсомольські сім'ї»), які весь час змінювалися. У всій країні закривалися наукові товариства.

Дуже постраждали університети, а в Україні — і зовсім були зруйновані в результаті шовіністичної політики більшовиків. Замість університетів утворили Інститути Народної Освіти, що проіснували до 1933 року. Російська академія наук — єдина установа, в якій нічого не порушено. Вона залишилась у старому вигляді, з повною свободою всередині. Звісно, ця свобода відносна, як і будь-які свободи в тоталітарній державі. Матеріальне життя вчених дещо поліпшувалось, але утиски в науковій сфері посилювалися.

В. Вернадський уважав, що головною силою, яка зрештою подолає цей гнітючий стан, є вільна думка та розумова творчість за співдії науки, філософії, релігії, мистецтва.

⁸ Вернадский В. И. Я верю в силу свободной мысли // Новый мир. — 1989. — №12. — С. 214.

⁹ Там само. — С. 209.

Повага й визнання цінності людської особистості не давали йому йти в політичній боротьбі шляхом якобінства. Суспільний розквіт унаслідок революції, а особливо такої, як комуністична, був, на думку Вернадського, неможливим. Комуністична революція подібна до хімічної реакції, де результат віддзеркалює весь процес. Коріння комунізму сягають старої російської державності і чину цілих поколінь російської інтелігенції, яка підготувала (з гідною подиву енергією та запалом) цей лад. Вернадський доходив висновку, що не тільки комуністи, а й усі соціалісти — вороги свободи, тому що для них людська особистість никне перед цілим¹⁰.

Починаючи принаймні з епохи петровських реформ, а то й раніше, і до наших днів, за всіх соціальних перетворень прослідковується загальна закономірність — жодне з цих перетворень не змогло не те що зруйнувати, а навіть серйозно розхитати певну соціальну надструктуру, якусь авторитарну, елітарно-бюрократичну за своєю природою суперсистему, що неначе велетенський обруч стягує суспільство. У результаті консервативне гігантське «ціле» буквально розплющило «маленьку людину». Суперсистема, що проникла в усі пори суспільства, відіграла й відіграє своєрідну роль інваріанта російської історії, її усталеність, опірність зовнішнім впливам виявилась просто разуючою: зазнавали поразки класи й верстви, партії й держави, армії та особистості — вона залишалась і залишається непереможною, хоч і підбитою. Тому надзавданням є знищення інваріанта Російської імперії, зруйнування її ментальності. Це й означатиме, що в свідомості відбулася докорінна переоцінка цінностей.

Автономістські погляди Вернадського ґрунтувалися на тому, що Російську імперію населяють близько сотні народів і племен, місцеві умови життя, культура та історична традиція яких докорінно відрізняються. Тому здалеку, зі столиці, неможливо скеровувати все це різнобарвне життя. Це неможливо навіть тоді, коли в далекій столиці засідатимуть обрані представники з місць. Він, як і всі автономісти, уважав, що запровадження місцевої автономії докорінно змінить місцеве життя, адже земська губернія не мала права видавати місцеві закони. Учений сподівався, що автономія зростатиме — автономна область може майже непомітно перейти в штат, а держава з широкою місцевою автономією — перерости у федерацію. Безумовно, за правильного розвитку автономії окремі народи можуть мати таку свободу національного життя, якої вони ніколи не матимуть у централізованій державі, особливо такій, як Росія. Тут бажано, щоб області провінційної автономії збігалися з етнічними областями. Однак це можливо тільки для невеликих національностей. Для великих національностей, на-

¹⁰ *Вернадский В. И.* Я верю в силу свободной мысли // *Новый мир.* — 1989. — №12 — С. 213.

приклад, для росіян або українців, зазначав Вернадський, неминуче існуватимуть багато українських або російських автономних провінцій. Ця ситуація будила в нього істотний сумнів: *адже важко і чи взагалі можливо побудувати міцну і сильну державу з рівними, а ми вважаємо, що формально, реально вони ніколи не можуть бути рівними, за своїми правами автономних областей, які значно розрізняються за своїми розмірами*¹¹, як, наприклад, «рівна серед рівних» була маленька Естонія та велика Росія.

Як бачимо, це були суто автономістські погляди, хоча потрібно зазначити, що Партія народної свободи (Конституційно-демократична партія), лідером і членом ЦК якої був В. Вернадський, гасел про створення, зокрема української держави у складі російської республіки не підтримувала.

Із усіх питань народного життя визначальними є два: економічний і духовний розвиток народу. Національна самосвідомість українців розвивалася на терені етнографічних відмінностей, особливостей психіки, культурних прагнень і напрувань, які пов'язували Україну із Західною Європою, а також устрою народного життя з характерним духом демократизму, що історично склався. Тільки завдяки виразно окресленій етнографічній індивідуальності, своїй національній самосвідомості українці не дозволили обернути себе на простий етнографічний матеріал для підсилення панівної народності та її централізованої влади. Індивідуальність і самосвідомість завжди були тими наріжними каменями, на яких підносилися величезна будівля національного відродження й визвольних змагань нашого народу.

Договір 1654 року між українським гетьманом та царем московським започаткував тривалий період розходжень, незгод і боротьби, який і досі не закінчився, між українським народом і російською владою з її імперськими спрямуванням.

У XVII–XVIII ст. російсько-українські відносини звелися до поступового поглинання, за висловом Вернадського, особливостей України у складі Росії, що позначилося на основах місцевого культурного життя (школи, свобода книгодрукування), почали переслідувати навіть етнографічні відмінності. Послідовне насадження нового управління до кінця XVIII ст. поступово згладило всі сліди політично-адміністративної автономії в Україні, а розклад соціальних відносин за нового укладу послабив опозицію українців великодержавному централізму. Як і за польського панування, незрілість еліти нації виявилась у тому, що вищі верстви української спільності в значній частині йшли назустріч об'єднуючим тенденціям уряду, а народні маси зі зростанням в Україні нової соціально-економічної структури перетворювались, як говорив Вернад-

¹¹ Див.: *Вернадский В. И. Об автономии* // Слово. — 1990. — №2. — С. 48.

ський, у «живий реманент державного господарства, втрачаючи при цьому значення активної сили в національно-культурному житті краю»¹².

З ослабленням національного життя в Україні протест проти російського централізму набував інших форм. Одна за одною до Петербурга приїздили депутації з клопотанням про збереження та поновлення народних прав і свобод.

У XIX ст. Україна як політичний організм із самостійним внутрішнім життям перестала існувати, будучи, за висловом Петра I, остаточно «прибрана к рукам» Росією. Зникли всі сліди автономного ладу, всі особливості місцевого устрою, що відповідали народному характеру й були кращим надбанням національної культури. Так, наприклад, організація народної освіти, своєрідний устрій церковно-релігійного життя були витіснені загальноросійським порядком, який тримався на трьох китах: абсолютизмі, бюрократизмі, централізмі. Тому, вважав Вернадський, «боротьба за політичні інтереси старої України скінчилась за браком об'єкта цієї боротьби»¹³. Можливо, він мав рацію, бо відтепер слід говорити вже про *українотворення*.

Національне життя в Україні за таких обставин не зникло, а лише набуло нових форм. Потужним чинником українського національного руху стала нова література, починаючи з «Енеїди» Івана Котляревського, написаної живою народною мовою. Український національний рух отримав глибоке наукове та культурне обґрунтування як один зі складових елементів прагнення людства залучити народні маси до культурних досягнень та утвердити панування демократичних ідей. На перший план висунулися права на вільне культивування народної мови в школі та літературі, відносячи національно-політичну самостійність України до постулатів віддаленої перспективи. Політичний орієнтир навіть за браком політичного життя не втрачався, що й зумовило новий період боротьби офіційних кіл Росії з українським народом, головним чином з його національно-культурним життям як з реальним буттям національної самосвідомості української еліти. Найгостріші моменти цієї боротьби: 1847 рік — розгром Кирило-Мефодіївського братства; 1863 рік — заборона української релігійної літератури (так званий Валуєвський циркуляр, за яким заборонялося видавати українською мовою будь-які книги, крім художньої літератури). Це був період «демократичних» реформ, пік яких — 1861 рік — скасування кріпацтва; 1876 рік — заборона всіх видів літератури, крім белетристики, що означало заборону ввозити в Росію українські книги з-за кордону. Не дозволялись також театральні вистави українською мовою, друкування текстів

¹² Вернадский В. И. Украинский вопрос и русское общество // Дружба народов. 1990. — №3. — С. 246.

¹³ Там само. — С. 249.

українських пісень до нот; 1881 рік — підтвердження цього режиму щодо української мови, єдиним послабленням був дозвіл друкувати *словники і тексти до нот*. Особливо жорстоко переслідувалась українська національна ідея в церковно-релігійній і шкільній літературі. Цей «послужний список» російської державності, за Вернадським, можна продовжити, не забувши при цьому Столипіна та його боротьбу з іноходцями, до яких свідомо зараховувались українці (Вернадський і сам завжди глибоко переживав дорікання з боку «старшого брата» в його українстві); викорінення «духу самостійності» у 20-х роках; «розстріляне відродження» кінця 20-х — початку 30-х років, терор голодом 1933 року, який розцінюється як державний геноцид проти українського народу. Цей перелік слід вести до сумнозвісної та ганебної діяльності Маланчука й Щербицького. В офіційній термінології український рух, як і тієї, так і теперішньої доби, має назву «український сепаратизм» з поправками на сьогодні. Геноцид починається з гоніння на вільну думку, продовжується репресіями проти еліти нації та завершується фізичним знищенням значної частини народу. Українотворення сьогодні йде у зворотному порядку: зародилося з вільної думки, триває через відновлення структури еліти та завершиться в державницьких структурах українського народу.

Мотивувалася ця боротьба посиленням на «етнографічну, культурну і мовну єдність», на «керівну участь у створенні російської літературної мови, загальнодержавна роль якої, мовляв, виключає потребу в інших мовах російського кореня; поряд з цим указувалося на державну небезпеку українського «політичного сепаратизму» й переважання в українському русі антидержавних соціалістичних тенденцій, що взагалі звучить дико, пам'ятаючи, що «соціалістичний вибір» привнесений в Україну на багнетах Муравйова; і, нарешті, висловлювалася підозра та звинувачення в чужорідному або чужоземному походженні українського руху, що навіюється й підтримується споконвічними ворогами Росії, якими завжди були поляки, німці та ін. Ту саму думку, тільки стосовно української мови в Галичині, її походження, виклав О. Солженіцин у своїх «посильних соображениях»¹⁴.

Таким чином, урядова політика прагнула до конкретної мети — досягти повного злиття українців з панівною нацією та знищити шкідливу для останньої свідомість української національної «окремленості». Молодий національний рух з літературного поля перейшов на політичне; настав новий період гонінь.

Цей період збігся з посиленням великодержавних шовіністичних тенденцій у російському суспільстві, на які опирався Столипін у своїй внутрішній політиці. Боротьба з прагненням іноходців до національного самовизначення стала одним із методів сто-

¹⁴ Див.: Солженіцин А. Как нам обустроить Россию. Специальный выпуск. Брошюра к газете «Комсомольская правда» от 18 сентября 1990 г.

ліпінського управління. У низці циркулярів по відомству міністерства внутрішніх справ Столипін оголосив боротьбу з українством державним завданням, яке лягло на Росію з XVII ст. Нарешті, з'явилася книга С. Щоголева «Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма». Це своєрідний кодекс офіційних поглядів на український рух відомого своїми шовіністичними поглядами київського цензора.

Вороже ставлення шовіністичних кіл до українства фактично прилучалося до офіційної політики. Культурне значення українства нехтувалося, соціальна сторона викликала побоювання, національна — відкидалась. Тим паче, негативне ставлення до українського руху виявилось у відомій частині «прогресивних елементів суспільства», для яких головна небезпека руху полягає саме в його культурній ролі, що загрожувала культурним і національним розколом Росії. Особливо їх непокоїв погляд українців на Галичину як на П'ємонт українського національного відродження, тим часом як російські офіційні кола звикли дивитись на неї як на вогнище українського сепаратизму. Таким чином, ненависть до нового «мазепинства» об'єднала всі ворожі українству сили — від шовіністичних до так званих «прогресивних».

В. Вернадський доходив висновку, що небезпека для Росії не в українському русі як такому, а в упередженому трактуванні його як шкідливого й до того ж наносного. За такого погляду рух, природний за своєю суттю і такий, що має рівне право на існування поряд з іншими, відсувався в ряд безправних, а тому ворожих державному устрою. При відмові від традиційної політики, розмірковував далі Вернадський, найширший розвиток української культури цілком сумісний з державною єдністю Росії¹⁵. Він був автономістом, який щиро вірив, що Великоросія може відмовитися від традиційної політики, тобто від «Русского дела», від справи Івана Калити. Вернадський був реалістом, коли говорив, що продовження антиукраїнської політики зберігає в державному організмі виразку безправ'я та свавілля, яке паралізує будь-який успіх прогресивним починанням. Він висловлював і наївні думки, зазначаючи, що українці очікують від Росії повного визнання за українською народністю прав на національно-культурне самовизначення, тобто прав на вільну національну роботу в сфері школи, науки, літератури, суспільного життя. Він уважав, що надати свободу українській культурі вимагають саме інтереси російської справи і, що зберегти українців як росіян (характерний погляд автономіста), Росія може лише перейнявши їхній національно-культурний образ як українців¹⁶.

Володимир Вернадський як учений, мислитель, громадянин і, нарешті, як українець, був переконаний, що український рух

¹⁵ Див.: *Вернадский В. И. Украинский вопрос и русское общество // Дружба народов.* — 1990. — №3. — С. 252.

¹⁶ Там само. — С. 253.

є природний і живиться коренями народного життя, тому він ніколи не згасне. Адже йдеться про захист інтересів справжньої культури, яка здатна проникнути в народні маси набагато глибше й ширше, ніж та загальноросійська культура, ім'ям якої оперують противники українського руху.

Сьогодні, як і за часів Вернадського, наші зусилля повинні бути скеровані на відмову від самих засобів державного насильства в національних взаєминах. Треба визнати услід за Вернадським, що ані переслідування з боку уряду, ані відсутність суспільної підтримки не зупинять роботу, яку несе на собі в інтересах свого народу українська інтелігенція, тобто *elite*. Вона може бути дозрілою або ні, але вона завжди є елітою нації.

Уже наприкінці свого життя, наче підбиваючи підсумок прожитого, у листі до А. Кримського (1871–1942) у січні 1941 року Вернадський зробив узагальнюючий висновок про свою діяльність в Україні і для України: «Дорогий друже! Підводячи підсумки життя, переді мною проходять наші зустрічі. Загалом підсумок — один-єдиний підсумок: наукова творча робота і вільна культурна діяльність за Україну і рідною мовою, які мені передав батько з дитинства. І я, виходячи з думок, що мені приємні, в обох течіях узяв найактивнішу, до певної міри — провідну участь. І на обох шляхах я йшов поряд з Вами.

Моя наукова робота для мене, а власне і для Вас, вона стоїть на першому місці, але культура українського народу рідною мовою — і наукова його творчість, і думка цією мовою в критичний момент історії нас об'єднала, і ми з Вами обрали правильно, як це видно з наступного. Правильний шлях у критичний момент історії української наукової роботи — наша спільна з Вами справа. Хід історії підказав спрямувати її плин у вірне русло»¹⁷.

Отож, життя і діяльність таких визначних постатей, як А. Кримський і В. Вернадський є чи не найкращим прикладом і підтвердженням гіпотези О. Потебні, що людина може опанувати тільки одну мову й це буде мова її душі, а інші знати лише настільки, наскільки це необхідно для розбудження власної думки, що йде по колії рідної мови; і що вживання тієї чи іншої мови надає думці певного напрямку, або навпаки, вчуваючи відповідний напрям, людина переходить на ту чи іншу мову; що різні мови в одній і тій самій людині пов'язані з різними сферами й засобами думки.

¹⁷ Цит. за: Апанович О. «Українське відродження завжди було мені дороге» // Розбудова держави. — 1992. — №3. — С. 56.

Особливістю вчення В. Вернадського є те, що воно може служити взірцем поєднання природничих і гуманітарних наук, що є надзвичайно цінним для учених, які досліджують гуманітарну сферу науки. Мабуть таке поєднання дає можливість більш проникливо побачити численні проблеми в гуманітарній сфері науки. Немає сумніву, що обговорення хоча б деяких проблем буде не тільки цікавим, але й практичним для лекційних матеріалів ученим кафедри філософії КНЕУ.

Перша проблема. Сучасники все більше і більше задаються питаннями: що відбувається на планеті Земля і які її перспективи; чи є Вищі сили Всесвіту, чи є Бог, залежність всього живого від них; звідки взялася людина, де критерії пояснення її появи і як відноситися до сумнівної теорії Дарвіна про походження людини в результаті еволюції; більшість людей цікавляться чи існує, чи не існує безсмертя у фізичній чи нематеріальній формі; чи слід визнати природним і соціально справедливим штучне виведення людини чи ні, як відноситися до клонування, яка природа і які шляхи подолання важких хвороб; містика і реальність все частіших повідомлень про кінець світу, чи теоретично це можливо, якщо не враховувати атомні заряди, які уже можуть реально знищити Землю; чи існує життя на інших планетах нашої Сонячної системи та інших; чи є життя на Марсі, тобто на планетах, які не схожі на нашу планету; існування екстрасенсів — це реальність чи видумки; чи існує загроза потепління, яким лякають людей чи інше щось буде, наприклад похолодання; багато інших запитань.

Відповіді на ці питання можемо шукати у В. І. Вернадського. Звичайно, знайдемо не все, бо і сам учений говорив, що йому багато чого так і залишилось невідомим. Чимало цікавого можемо довідатись, розглядаючи із великої спадщини наукових досліджень лише невеличку їх частку учення про ноосферу.

Серед тваринного світу найважливіша особливість людини лише в тому, що вона наділена свідомістю, а тому можна сказати, що «на всіх представників тваринного світу, включаючи людину, творчо впливає матеріальна і нематеріальна субстанція Всесвіту ... людина — це частина природи і вона повністю підпорядкована Вищим силам природи, а її дії регулюються через інформаційну систему Всесвіту»¹. Саме свідомість людини, людський розум стали базисом наукового формування В. Вернадським нового вчення про особливу стадію розвитку біосфери «ноосфери». Вивчаючи ноосферу учений підкреслював важливі, але мало зрозумілі поняття, а саме маловивчена

---

* **Броніслав Панасюк**, академік НААН, професор, доктор економічних наук, заслужений економіст України, письменник.

Panasjuk Bronyslav, ScD in Economics, Professor, Academician at the National Academy of Agriculture, Merited Economist (Ukraine), Writer.

¹ Панасюк Б. Людина, природа і Всесвіт / Розгадки таємниць / К.: Парапан, 2008. — С. 128, 151.

реакція всіх живих організмів на зовнішні і внутрішні подразники — інстинкт, інтуїція, підсвідоме відчуття й інше. Підкреслюючи особливість інтуїції, В. Вернадський писав «Интуиция, вдохновение — основа величайших открытий, в дальнейшем опирающихся и идущих строго логическим путем — не вызываются ни научной, ни логической мыслью, не связанной со словом и понятием в своем генезисе»².

Як бачимо Вернадський зв'язував свої думки з космічними просторами, але у своїх дослідженнях, із трьох пластів наукових досліджень (планета, мікроорганізми, космос), він дотримувався здебільшого тільки двох, а космос залишив нащадкам. У дослідженнях Вернадський часто висловлював власні думки на можливо існуючий зв'язок живої і неживої природи на планеті Земля, але свої дослідження не зв'язував прямо з законами Космосу. Така у мене думка після вивчення лише окремих його творів.

Друга проблема. Визнаючи зв'язок живої речовини з космосом учений все таки вважає, що ноосфера формується тільки в межах біосфери нашої планети. На мою думку все таки краще визнати, що вільна енергія біогеохімічної енергії утворюється, можливо краще сказати знаходиться, за межі біосфери планети у космос, формуючи космоноосферу. Тим більше, що француз Леруа, який придумав слово «ноосфера», зв'язував поняття з космосом.

Вся жива речовина в цілому за біологією не має якогось поділу, вона виділяє біогеохімічну енергію, яка і є носієм інформації про кожного представника живої речовини, вона може бути різного об'єму та якості, позитивною і негативною. В космоноосфері вся інформація диференційовано урівноважується і згодом, за невідомими ще законами, можливо повертається до живих організмів, людства, навіть до тих, хто творив таку інформацію.

Третя проблема. Великий учений доводив, що жива речовина є носієм і творцем «свободной энергии», якої на планеті більше немає ніде «Эта свободная энергия — биогеохимическая энергия — охватывает всю биосферу и определяет в основном всю ее историю»³. Учений доводить, що вільну енергію створює наукова думка людини, яка працює тільки в біосфері і під час свого прояву перетворює її (думку — *Б. П.*) в ноосферу. Вернадський стверджував, що енергія біосфери перетворюється у ноосферу тільки завдяки науковій думці людини, — мабуть, за сучасними стандартами, яка працює у науковій установі? На нашу думку біогеохімічна енергія утворюється не тільки людьми у сфері науки, а й усіма представниками живої природи, тобто всіма людьми, деякими представниками

² Вернадский В. Размышление натуралиста / научная мысль, как планетное явление/. Наука, М., 1977. — С. 111.

³ Там само. — С. 118

тварин, а можливо й рослин. Єдина різниця між усіма представниками живої природи — це об'єм вільної енергії, в одних вона значна в інших мізерна.

Справедливо В. Вернадський стверджує, що «Геологически мы переживаем сейчас выделение в биосфере царства разума, меняющего коренным образом и ее облик и ее строение, — ноосферы»⁴. В той же час відмітимо, що всі зміни, які відбуваються на планеті Земля залежать не тільки від «наукової думки», мабуть взагалі людської думки, а до цього причетні всі люди планети. Отже, всі представники тваринного світу, навіть деякі рослини, створюють інформацію різного об'єму і різної якості, наприклад вчений і простий робітник, мурашка і велика тварина, митець з освітою і митець без неї, хвилі деяких видів акацій та інших живих організмів у будь-якій сфері життєдіяльності.

Четверта проблема. За Вернадським слід думати, що вільна енергія живої речовини, а отже і ноосфера почала утворюватися з часів появи наукової думки, що викликає сумніви.

Якщо дотримуватись думки, що нова форма енергії живої речовини утворюється тільки в останні «десятки тисячоліть», то виходить, що в минулі віки не формувалась ноосфера із-за відсутності наукового розуму, тобто не було сучасного рівня вчених. Тоді виникає запитання, хто ж будував в Африці піраміди та залишив після себе багато інших див, які сучасна людина не може збагнути, навіть досконало вивчити.

Мабуть, в геологічній історії були цивілізації, про яких нам майже нічого не відомо, подібне допускає сам Вернадський, який, характеризуючи можливе становлення життя на планеті, в одному із двох варіантів писав, що можна припустити «она уже существовала от времени самых древних архейских пород нам известных»⁵ (Це досить великий період (архей-2,6 млрд. літ тому) і можливо виникали і зникали цивілізації, а відомостей про них зовсім немає, або дуже мало, але біогеохімічна енергія виробляла вільну енергію, доставляючи у космоноосферу інформацію, яка через інформаційну систему Всесвіту (ІСВ) подається наступним цивілізаціям на планеті.

Твердження про те, що тільки «десятки тисячоліть» назад розпочала утворюватись ноосфера, малоймовірно. Мабуть вона формувалась з часів появи живих організмів (2,6 млрд. літ за Вернадським та 700 тис. р. — 2,5 млн. літ — поява сучасної людини). І уже в цьому контексті з'являється багато інших цікавих питань, які турбують людство і які треба обговорювати.

П'ята проблема. Страшенні трагедії відбуваються, коли філософські і теоретичні дослідження учених використовую-

⁴ Вернадский В. Размышление натуралиста / научная мысль, как планетное явление/. Наука, М., 1977. — С. 91.

⁵ Там само. — С. 113.

ються для обґрунтування політичних амбіцій різних груп людської цивілізації. Є підстави сказати, що теоретичні розробки В. Вернадського все таки були використані для політичних амбіцій у першій половині ХХ ст. на території Росії.

Реальні факти підтверджують, що філософська і фундаментальна теорія Вернадського мабуть відіграла не останню роль у боротьбі комуністичної ідеології проти фундаментальної теорії генетики і її дослідників, зокрема видатного ученого генетика М. Вавилова, а також появи проповідника ідей Вернадського на практиці (яровизація) Т. Лисенка і це видно з наступного: в 30-х роках ХХ ст. вчення Вернадського про біосферу і ноосферу заполітизоване і zdeформоване настільки, що нанесло незчисленних травм багатьом особам, науці, економіці і державі в цілому. Та й сам автор нових відкриттів вплив до цього ложку дьогтю, написавши «...ідеали нашої демократії йдуть в унісон зі стихійним геологічним процесом, із законами природи, відповідають ноосфері»⁶. Не довго думаючи влада швиденько взяла на озброєння слова ученого «постає питання про перебудову біосфери в інтересах людства, що вільно мислить»⁷. Що після цього сталося знає людство, дотепер не може вговтатись український і російський народи. Це також важлива проблема для обговорення.

⁶ Вернадский В. И. Биосфера. — М., Наука, 1967. — С. 376.

⁷ Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. — М., Наука, 1989. — С. 261.

Проф. Панасюк ставить питання, які дійсно викликають жагучий інтерес у мільйонів людей і жаль, що сучасна академічна філософія здебільшого ходить манівцями, часто-густо уникаючи ставити ці запитання прямо. Одначе чи можемо ми дати на ці питання аргументовану, достовірну відповідь? Саме така критична рефлексія підстав для цього оптимізму і вирізняє філософську позицію від фантазій-розрад, вчень-тлумачень, в які схильна поринати людина. Неважко придумати пояснення будь-якому явищу, яке було б логічно зв'язне й послідовне, але важко дати такі пояснення, які були би водночас і прогностично цінними. Проблема в тому, що те, що когось є інтуїтивно ясним і навіть цілком очевидним, не є таким самим для інших людей і, головне, що така ясність далеко не завжди дає об'єктивні передбачення, не завжди розкриває дійсні механізми, а вірування часто-густо не піддаються перевіркам. Жага отримати відповідь на хвилююче питання часто призводить до того, що людина приймає за істину відповідь бажану їй, відповідь, яка обнадіює і знімає відповідальність там, де її тягар надто гне додолу. Проф. Панасюк, поза сумнівом, майстер ставити хвилюючі питання, але ж чи так само обґрунтовані його відповіді? На ці питання він прагне знайти відповідь у В. І. Вернадського, якоюсь мірою й собі покладаючись в своїх аргументах на авторитет знаного російського й українського радянського вченого, нашого співвітчизника, праці якого визнані світовою спільнотою.

Одначе ті тлумачення, які проф. Панасюк дає доробку Вернадського — радше тенденційні прив'язки до своїх власних світоглядних уподобань, аніж правдиве відображення позиції автора вчення про ноосферу.

Принагідно одразу варто зауважити стилістичну особливість і у постановці власне питань: проф. Панасюк означає «теорію Ч. Дарвіна про походження людини шляхом еволюції» як сумнівну, одначе чому ж у цьому переліку сумнівна тільки вона? Поза сумнівом, усі без винятку наявні наразі відповіді на питання про походження людини, як і всі решта з поставлених питань є сумнівними, інакше вони б і не були проблемами. Питання, проте, в мірі сумнівності. Неясно правда, в чому саме сумнівається проф. Панасюк, одначе відповіді й тлумачення які він пропонує сумнівні принаймні не менше, аніж дарвінова теорія.

Проблема ще й у тому, що вживані в цих тезах конструкції змістовно надто розмиті, операціонально невизначені, не прояснені, а тому їх важко піддати як логічному аналізу, так і докладній перевірці. Що це за «космічні простори» в такому контексті, в якому вживаний цей вислів, що таке космоноосфера,

---

* **Вадим Деркач**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Vadym Derkach, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

в якому розумінні мислиться тут «зв'язок із космосом», в якому «інформація диференційовано урівноважується» та ще й «повертається до живих організмів»? Про які явища тут ідеться? Що означає приписувана Вернадському думка про вільну енергію, «носієм і творцем» якої є людина? Неясно також який зміст вкладається в поняття ноосфери, внесок у який роблять мурашки, рослини і т. д. Що у що вони вносять? Що таке інформаційна система Всесвіту, які механізми тут мисляться, на які факти спирається ця конструкція, про що взагалі йдеться?

З контексту вживання цих слів можна припустити, що проф. Панасюк уявляє собі якесь світове вмістилище, наділене розумом і самосвідомістю (космоноосферу), яке формується завдяки вивільненій енергії всіх живих істот, причому ця синергійно творена інформаційна система зворотно впливає на живі організми, керуючи їх активністю, притому так, що з'являється додаткова «вільна енергія», яка в свою чергу використовується на примноження інформаційної ємності «космоноосфери» і т. д. Вірогідно, що й живі істоти, вчені в тому числі, якимось можуть підключатись до цієї світової «бази даних» в актах інтуїтивних прозрінь. І душі вчених, як і решта душ, знаходять своє увічне пристановище у тому великому світовому живому комп'ютері — вмістилищі духу. Цей квазіміф не створений проф. Панасюком, хоча, вочевидь, він є його адептом; і як кожен із міфів, одних він зачаровує і надихає, інші ж лише стискають плечима... Безумовно, це цікава тема для обдумування, проте залишимо її осторонь тієї мети, яка об'єднала учасників круглого столу.

Але чи поділяв цю квазіміфологічну конструкцію В. І. Вернадський, оскільки саме про нього йде мова? Тут можна дати однозначну відповідь: ні. Тексти вченого, 150-ти ліття від дня народження якого ми відмічаємо, не залишають сумнів й цьому.

Обговорюючи глобальні концепції, потрібно зробити термінологічне уточнення декотрих ключових понять, наприклад «енергія» чи «ноосфера». На жаль, вони іноді вживаються метафорично, маючи розпливчасте значення, що ускладнює аналіз і перевірку відповідних концепцій. Слід зауважити, що один із аспектів відомої в позитивізмі проблеми демаркації стосується саме чіткості — глобальні наукові теорії, що претендують на світоглядне значення, повинні бути пов'язаними з теоріями середнього рівня, а також із емпіричним рівнем. Натомість у ряді теоретичних побудов представлений насамперед глобальний рівень, що пропонує певну картину світу, однак слабо пов'язаний із емпіричним рівнем і передбачає дуже обмежені можливості перевірки. (В цьому контексті можна згадати протиставлення Поппером теорії відносності Ейнштейна і психоаналізу Фрейда). Аналізуючи філософські погляди Вернадського, слід враховувати, що за його часів були досить популярними саме такі глобально-світоглядні концепції, можна згадати віталізм в біології, історико-філософські побудови Шпенглера і Тойнбі, або Гумільова тощо. Однак в подальшому розвитку наукового пізнання суто теоретичні, спекулятивні побудови займали маргінальніше місце. Відповідно, обговорюючи ноосферну концепцію Вернадського сьогодні, а також її значення для філософії, слід розрізняти наукові елементи, які придатні до перевірки, і умоглядні міркування, які не піддаються перевірці і є радше метафорами. В попередньому обговоренні були змішані саме ці два аспекти, умовно їх можна назвати науковим і містико-релігійним (як на це вказав один із учасників). Коли Б. Панасюк згадує позитивну і негативну енергію, слід розуміти, що ці поняття неможливо чітко експлікувати, і тут ми вже полишаємо науковий ґрунт.

---

* **Мирослава Кругляк**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».
Myroslava Kruglyak, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

Поєднання наукового підходу до глобальних проблем з релігійними поглядами вченого, конкретно природознавчих з глибиною філософського осмислення надзвичайно цікава проблема.

В. І. Вернадський був всебічно освіченою людиною, цікавився багатьма науками та їх зв'язком між собою, вів паралельно декілька досліджень, які, на перший погляд, знаходилися на далекій відстані між собою. За ними приховувався всеосяжний розум, філософський погляд на буття, прагнення дослідити процеси в контексті глобальних.

Обізнаний з основними поглядами та ідеями провідних європейських вчених, мислитель намагався знайти власний підхід для з'ясування таємниць Універсуму, зв'язку різних рівнів його існування в поєднанні з наскрізним процесом історії.

В. І. Вернадський безсумнівно був обізнаний з новим на той час напрямком в науці — тейярдизмом. В. І. Вернадський і П'єр Тейяр де Шарден цікавилися однаковими проблемами геології, космічної еволюції, питанням ноосфери, які пов'язувалися певним чином (не однаково!) з основами християнського віровчення. Рівень наукових досліджень В. І. Вернадського сягав проблем зв'язку геологічної, біологічної еволюції розвитку соціальних відносин і «соціальної енергії розуму та серця людини». Питання взаємовпливу П. Тейяра де Шардена на В. І. Вернадського, або навпаки ще потребують поглибленого вивчення.

Щодо релігійності великого вченого слід зазначити, що щирі релігійні почуття в Абсолют, Бога безумовно присутні в творах, але вони рідше домислюються читачем чи дослідником. Про поєднання наукового і релігійного свідчить про геологічну оболонку і біосферу, неможливості виникнення живого з неживого, розгляд еволюції людства як переходу до іншого більш розвинутого виду і «царство розуму».

В його наукових підходах чітко простежується вплив філософії галізму і, можливо, навіть до давньоіндійських філософських вчень. Дослідники зазначають його обізнаність з працями А. Войтера («Філософія та реальність»).

Проте закидати В. І. Вернадському прихильне ставлення до містицизму недоречно, бо він відстоював ідею соціального прогресу, роль народних мас та «енергії людської культури»

---

* **Борис Мачульський**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Borys Machulskyi, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

на шляху до ноосфери. Його праці наукові, а не теологічні, вони обґрунтовують еволюційну самодермінацію еволюційних, космічних процесів.

Творчий здобуток мислителя ще може дати багато нових ідей для культурологічних та етичних досліджень (питання сучасної екології та біоетики, «культурної біохімічної енергії», поєднання інтелектуально, морального, духовного взагалі біологічного у формуванні «нової» людини та ін.

Матеріали Круглого столу надійшли до редакції 12.09.13